

SOKOL STĚHOVAVÝ (*Falco peregrinus*) – posouzení vlivu člověka na populaci

Mgr. Soňa Tomková

Sokol stěhovavý (*Falco peregrinus*) je kosmopolitně rozšířený sokolovitý dravec. Samice je výrazně větší než samec a může dosahovat až velikosti havrana. Pro sokola jsou charakteristická dlouhá špičatá křídla, krátký ocas a poměrně krátké pařáty, které jsou vybaveny dlouhými prsty přizpůsobené k chytání ptáků. Na zobáku má zřetelný výstupek tzv. „zejk“. Na zbarvení je nejnápadnější charakteristický tmavý „vous“ na bílé tváři. Jeho kořistí jsou převážně ptáci do velikosti kachny.

Popis

Rozpětí křídel sokola stěhovavého je 85 – 115 cm, délka těla 35 – 50 cm. Samci váží průměrně od 500 g do 750 g, samice jsou větší (cca o 1/3) a váží 700 až 1200 g. Velikost je variabilní stejně jako zbarvení, podle toho o jaký poddruh se jedná. Severnější druhy jsou větší, jižní druhy jsou drobnější.

Sokol stěhovavý, zdroj wikipedia

Zbarvení sokolů je velmi variabilní. Čím severnější populace, tím je celkové zbarvení světlejší, naopak v tropech může zbarvení hlavy a zad být až černé. Následující popis tedy platí hlavně pro poddruh sokol stěhovavý eurosibiřský (*F. p. peregrinus*), který se vyskytuje v České republice. Dospělý pták má tmavě šedý až šedočerný hřbet a bílou spodinu s kapkovitými skvrnami na hrdle přecházejícími v příčné vlnky na břiše. Spodina těla může být nahnědlá. Ruční letky jsou černohnědé, špičky křídel černé, ocas šedohnědý, s příčnými skvrnami. Konec ocasu je bíle olemován. Na bělavou tvář zasahuje tmavá šedočerná barva z temene a tvoří nápadný, charakteristický vous. Světlejší severní populace mají i tento vous užší a méně výrazný. Mladí ptáci mají hřbet spíše šedohnědý s bělavými nebo nažloutlými lemy per. Ocas mají tmavohnědý se světlými příčnými pruhy. Spodinu těla mají výrazně podélně skvrnitou.

Potrava a potravní strategie

Sokoli létají rychlým máváním křídel, plachtí jen na krátkých úsecích. Loví téměř výhradně ptáky za letu, především holuby, špačky, kvíčaly. Jeho styl lovu není příliš vhodný pro pozemní kořist, proto se k lovu drobných savců uchyluje výjimečně a ptáky na zemi se pokouší donutit vzlétnout. Vrhá se z velké výšky na kořist pod sebou a na kořist útočí svými pařáty. Při střemhlavém letu dosahuje rychlosti okolo 300 km/h (389 km/hod dle posledních měření – je tedy pravděpodobně nejrychlejším tvorem planety). Náráz v této rychlosti nebezpečný i pro něj. Ze stejného důvodu nemůže zaútočit na hejno a některé druhy drobných ptáků se proto na obranu před sokolem shlukují do hejna. Svoji oběť buď usmrtí úderem pařátů, nebo srazí k zemi a tam ji zobákem přetne vaz.

Nejčastější kořistí sokola stěhovavého bývají: holubi, hrdličky, špačci, různé druhy drozdů, koroptve, různé druhy kachen, racci, ale i drobnější ptáci jako rorýsi, vlaštovky či pěnkavy. Troufne si i na havrany a vrány. Ze savců jsou častí netopýři, příležitostně i králíci, sysli a veverky.

Rozmnožování

Sokoli pohlavně dospívají ve dvou až třech letech. Před hnízděním předvádí akrobatické zásunbní lety. V přírodě hnízdí převážně na skalních stěnách. Pokud nemají k dispozici skály, zahnízdí i ve starém hnízdě jiného druhu (většinou jiných dravců nebo krkavcovitých). Sám hnízdo nestaví, ani neupravuje, na skále mnohdy hnízdí přímo na holém podkladu. Sokol preferuje otevřenou krajinu, větším lesním celkům se vyhýbá. Použitá hnízda jsou většinou ve skalních stěnách, méně na stromech nebo na starých zříceninách. Výjimečně byla zaznamenána i hnízda na zemi. Oblíbil si lidské stavby a často hnízdí na zříceninách hradů nebo na různých věžích, často i ve velkých městech. Na svá hnízdiště se pravidelně vrací.

Ve střední Evropě snáší samice nejčastěji na konci března či začátku dubna 3-4 vejce. Sedí na nich cca 29-30 dní samice, občas ji střídá samec. Samice si buď potravu sama uloví, když ji samec vystřídá v sezení, nebo jí samec nosí kořist na hnízdo. Po vylíhnutí se o mláďata na hnízdě stará cca 14 dní jen samice, samec přináší kořist, po té se střídají. Mláďata opouští hnízdo po 35 až 42 dnech, ale rodiče je nadále krmí ještě aspoň dva měsíce.

Rozšíření

Sokol stěhovavý má kosmopolitní rozšíření. Přirozeně se nevyskytuje pouze v Antarktidě, částech jižní Ameriky, na Novém Zélandu a Islandu. Velký podíl na úbytku sokola stěhovavého mělo používání pesticidů, které se přes potravní řetězec dostávaly do těla dravců. Většina těchto přípravků (například DDT) je dnes zakázána a do některých oblastí, kde vyhynul, se sokol pomalu vrací. Dalším poměrně velkým problémem jsou byly elektrické sloupy.

Východní roh nad Dolním Žlebem, oblíbené hnízdiště sokola stěhovavého

Před rokem 1950 byla populace sokolů v tehdejší Československu poměrně silná. Jeho rozšíření bylo limitováno pouze výskytem vhodných hnízdišť. Pak ale došlo k prudkému úbytku z důvodu již zmíněného nadměrného používání pesticidů a v 70. letech 20. století nebylo při ornitologickém mapování zaznamenáno žádné hnízdění. Tento stav přetrvával až do let osmdesátých, kdy se začaly objevovat pokusy o zahnízdění. V letech 2001-2003 byl počet hnízdících sokolů v České republice odhadnut na 20-25 párů. V mnoha případech jde o jedince pocházející z Německa či Rakouska.

Interakce

Sokol stěhovavý je pták, který se pohybuje buď v oblastech skalnatých, kde najde vhodné příležitosti k zahnízdění, s dostatkem drobnějšího ptactva, nebo, v posledních letech také poměrně často i ve velkých městech, kde hnízdí především na výškových budovách (nejčastěji v hnízdních bednách) nebo na věžích a podobně (ve výklencích). Je vázaný na hnízdiště a po úspěšném vyvedení mláďat další rok obvykle zahnízdí ve stejném hnízdě, případně v jeho blízkosti.

Biotopem sokola stěhovavého je nejčastěji otevřená krajina se skalními stěnami (útesy, skalní věže...), ale vzhledem k tomu, že se většinou pohybuje ve výškách – loví téměř výhradně v letu – může osidlovat různé typy krajiny a limitujícím faktorem výskytu je dostatek potravy a hnízdní příležitost. Proto sokol stěhovavý stále častěji hnízdí i ve velkoměstech. Vyhýbá se pouze rozsáhlým lesním komplexům.

Z přirozených nepřátel je pro sokola nebezpečný výr velký. Oba dva, jak výr, tak i sokol, hnízdí ve skalách a výr je schopen pod rouškou tmy mnohem menšího, navíc spícího sokola zlikvidovat...

Lidé ohrožují sokola stěhovavého pouze pohybem v bezprostřední blízkosti hnízdiště a v blízkém okolí – na místech jako je např. trháníšně kořisti apod. V případě otevřené krajiny, kde sokol hnízdí na skalnatém útesu či věži, je úniková vzdálenost samozřejmě větší než v lesnaté krajině s vystupujícími skalními věžemi (ty jsou sice vhodným hnízdištěm, ale nikoliv lovištěm). V takovém biotopu se totiž sokol stěhovavý pohybuje výhradně nad korunami stromů (mezi stromy nezalétá) a na skalnatých vrcholcích (ať už jsou to skalní věže nebo vrcholové partie kopců) vyčnívající nad okolní les. Člověk zde tedy přichází do interakce se sokolem stěhovavým pouze pohybuje-li se také nad korunami stromů. A i v takovém případě úniková vzdálenost nepřesahuje několik stovek metrů.

Sokoli stěhovaví v našich podmínkách často obsazují hnízdiště již na podzim (v případě již vytvořených párů dospělých sokolů), mladí ptáci si vybírají teritoria koncem zimy, když začíná tok a svatební lety. Koncem března většinou začínají sokoli snášet. Čím je hnízdní období pokročilejší, tím více jsou ptáci vázáni na hnízdiště a tím menší je pravděpodobnost opuštění hnízda. Po vylíhnutí mláďat je vazba ještě silnější a i nadále se zvyšuje.

Sokol stěhovavý je interakcí s člověkem ohrožen poměrně málo – o tom svědčí i zvyšující se počty městských hnízdišť. Pohybuje se totiž téměř výhradně ve vzduchu a to především ve velkých výškách. V přírodě může být rušen člověkem pouze v těch případech, kdy se člověk pohybuje v otevřeném terénu v blízkosti hnízdiště (např. skála, útes...) nebo pokud v členitém či lesnatém terénu vystoupí nad úroveň úzkých údolí nebo nad koruny stromů (turistika, horolezectví). I v těchto případech je ohrožení reálné pouze ve vzdálenosti maximálně několika stovek metrů od hnízdiště a trháníšně (což mohou být například skalní věže nebo skalnaté vrcholky kopců). Navíc v době, kdy začíná turistická a horolezecká sezóna, jsou mláďata již vylíhla a riziko opuštění hnízda je menší. Pohyb lidí na přístupových cestách vedených zalesněným prostředím není pro sokola stěhovavého rušivý, neboť Tito lidé vůbec nezasahují do jeho biotopu.

